

TÖBB, MINT BARÁTSÁG

Az ember és a kutya kapcsolata a közös evolúció tükrében

A háziállatok tudományos neve általában megegyezik a feltételezett vagy bizonyítható, ma is élő vagy már kihalt ős nevével, kiegészítve a 'domesticus' melléknévvvel, amely annyit jelent, mint háziastított. Egyedül a kutyát tisztelte meg az ember a 'familiaris' jelzővel, melynek jelentése a latin nyelvben: családi, ismerős

„Az ember kiemelte a kutyát az állatvilágból. Így a kutya már nem állat, de még nem ember.”

Szabó Sípós Tamás

Az egymáshoz igen hasonló életmódot folytató állatok nemigen élnek meg azonos területen. Versengés indul meg közöttük ugyanazért az ökológiai „fülkéért”, s az egyik előbb-utóbb kiszorítja belőle a másikat. Így volt ez valahogy az ember és a farkas esetében is. Noha fajunk rendszertanilag a főemlősök közé tartozik, ragadozóvá válva csapatszerkezetünk, társas viselkedésünk struktúrája távolodni kezdett a majmokétól, s egyszerre csak azon vehettük volna észre magunkat (ha akkortájt is foglalkoztatta volna már az emberiséget az állatfajok viselkedésének összehasonlító vizsgálata), hogy táplálkozásunkkal együtt társadalmi életünk és az otthonhoz, a vadászterülethez való viszonyunk is sokkal inkább megközelíti a farkasfalkáét, mint

bármelyik emberszabású-hordáét. Meg is indult a konkurenciaharc a két családi közösségben élő, területvédő, nagytestű emlősökre vadászó faj között, de még mielőtt a végkifejlethez ért volna, a farkasok egy része valahogy „rádőbbsent”, hogy túlélésük záloga a békekötésben, a megalkuvásban rejlik. És míg az eredeti életformájukhoz ragaszkodó csúcsragadozók utolsó hírnemődi a hegyekbe visszaszorulva, rezervátumokba kényszerülve vívják végső harcukat a fennmaradásért, az alkalmazkodásra hajló ősök leszármazottai meghódították az egész világot.

A „mulyaság” diadala

Természetesen az ember és a kutya közötti békekötés nem ilyen tudatos módon ment végbe. Nem tudjuk pontosan, miként történhetett, de még azt sem, hogy mikor. Köztudott, hogy a legkorábbi kutyacsontként azonosított leletek több mint tízezer évesek, ám a farkas csontjait 400000

évvvel ezelőtti, korai emberi fossziliákkal együtt is megtalálták. Nem tudhatjuk, hogy abban az időben, amikor az ember szellemi fejlettsége még nem vetette meg a tervszerű tenyésztési szelekció alapjait,

Még egy nulla?

A mitochondriális DNS vizsgálata azon alapszik, hogy a mutációknak van egy bizonyos előfordulási gyakorisága. Ez az igen változékony DNS-lánc mindig anyai eredetű, így változásai lineáris sort alkotnak. A farkas és a kutya DNS-lánca közötti eltérések számát összevetve az előfordulás gyakoriságával, megtudhatjuk, hogy körülbelül hány évvel ezelőtt kezdetét vehetett a két faj. Noha a farkas és a kutya mitochondriális DNS-e között alig több mint 1% a különbség, erre alapozva egyes kutatók, mint pl. az amerikai Robert Wayne, akár százezer évvel is hajlamosak megtoldani ebünk eddig feltételezett múltját. Ez azt jelentené, hogy nem mi háziastítottunk a kutyát, hanem egymás mellett fejlődünk, kölcsönösen formáljuk egymást olyanná, amilyenek ma vagyunk.

A vadmacska és a házcirmos között mind a mai napig elhanyagolható az anatómiai különbség. Feltételezhető, hogy a legkorábbi felismerhető kutyacsontokat is sok ezer éves fejlődés előzte meg

menyi ideig élhetett egymás mellett a két faj anélkül, hogy ez rányomta volna a bélyegét a domesztikálódó farkas anatómiai felépítésére. (Ne feledjük: a macska háziastításának idejét azért nem tudjuk még megközelítő pontossággal sem meghatározni, mert az átlagos házimacska csontváza még ma sem mutat jelentős különbségeket a vadmacskáéhoz képest!) Az első változások minden bizonnyal nem a csontrendszert érintették, hanem az állatok viselkedését. Mai szemmel nézve akár kontra-szelekciónak is minősíthetnénk a kezdeti lépéseket, hiszen a „kulturakövetővé” vált farkasok valószínűleg „mulyábbak” voltak a többinél. Éppen lassabb reakcióidejük, kevésbé rámenős természetük tette elviselhetővé számukra az ember közelségét – és fordítva: őket az ember számára. Ha eljárszunk a gondolattal (melyet egyébként az utóbbi időkben felfedezett, az eddigi leleteknél lényegesen régebbi kutyalábnyomok, valamint a mitochond-

A kölyökkutyák társas viselkedésének alapjait az alomtestvérekkel folytatott játékok fekteti le. Későbbi gazdájukon múlik, hogy a megkezdődött szocializáció folytatódik-e, és kiterjed-e az emberekre is

riális DNS vizsgálatának eredményei is alátámasztani látszanak), hogy tudniillik a kutya nem 10-14 ezer éve, hanem egy nagyságrenddel korábban lépett a háziállattá válás útjára, a domesztikációs folyamatról alkotott eddigi elképzeléseinket gyökeresen meg kell változtatnunk. Abban a korban ugyanis még az ember sem állt a fejlődésnek oly magas fokán, amely a tervszerű, szándékos háziatitást feltételezhette volna. Sokkal inkább beszélhetünk a két faj között létrejövő, mindkét fél számára előnyös szövetség létrejöttéről, melynek neve: szimbiózis.

A saját képmásunkra

Több tízezer év az ember életében is nagy idő, de mivel a kutya egyéves korában már szaporodóképes, esetében ez majdnem ugyanennyi generációt is jelent. Ez idő alatt (és ma sincs másképp) a kutya életében a legfontosabb dolog az emberrel való jó kapcsolat volt: ezen múlt lét- és fajfenntartásának sikere. Márpedig az evolúció az előnyös kapcsolatok fenntartása érdekében csodákra képes: a növények virágokat és gyümölcsöket fejlesztettek ki a megporzást és a magok terjesztést elvégző állatok kedvéért, a tisztogatóhal csikos „ruhát” öltött, hogy igazolja személyazonosságát a vele együttműködő ragadozó előtt – a kutya pedig megtanult „emberül” gondolkodni és kommunikálni.

Amint arról már szó volt, az ősemberek családjai létszámukat, szociális rendszerüket és életmódjukat tekintve jobban hasonlítottak a farkasfalkára, mint az emberszabású majmok hordáira. A mai kutyákról viszont elmondhatjuk, hogy viselkedésük és közlésrendszerük közelebb áll az emberéhez, mint bármely más állathoz. A kutya képes értelmezni azt, amikor az ember valamely tárgy helyét a kezével vagy a szemével rámutatva jelöli meg; ugyanezen a téren a csimpánzok meglepően tehetségtelennek bizonyulnak (kétségtelen tény persze, hogy a közös vadászathoz, a zsákmány összehangolt becserkészéséhez idomult farkasok ösztönei jó alapot szolgáltattak az efféle együttműködési formák kialakulásához). A kutyában megvan az emberre jellemző versenyszellem és játékoság. A tudósok véleménye ma megegyezik abban, hogy ennek oka, akárcsak a kutya gazdájához való holtig tartó hűség ragaszkodásának és egész életét végigkísérő tanulási hajlandóságának magyarázata abban rejlik, hogy ebünk szellemi érése megrekedt egy bizonyos ifjúkori szinten. Még egy élőlény van, amelynek sűrű tartó kísérletezőkedve és kreativitása ezzel a neoténias „infantilizmussal” magyarázható – és ez az ember.

A kutya felnőttkorában is folyamatosan igényli a szoros testi kontaktust. A farkasokra ez kevésbé jellemző

A kutyák egymás között elsősorban testbeszéddel értekeznek. Az ember kedvéért azonban sikerült át-hidalniuk a kommunikációs szakadékot: megtanultak szövből, hangjelekből is érteni

Úgy mondom, hogy te is értsed!

A kutya viselkedésének egyik leginkább lenyűgöző vonása, hogy „kettős anyanyelve” van. Másfajta közlésrendszert alkalmaz a fajtársaival, és mást a gazdájával szemben (természetesen ez a kommunikáció nem minden területére érvényes: a behódolást például ugyanúgy fejezi ki felénk, mint társai felé). Az emberrel való kommunikáció sürgető szükséglete (és persze a szelektív tenyésztés) az ugatást a kutya uralkodó hangadási formájává tette; a farkasra ez a hang olyannyira nem jellemző, hogy sokáig képtelennek tartották rá. Ám az állatok finom testbeszédére teljesen érzéketlennek tűnő ember figyelmének felkeltésére ez a markáns, szinte bántóan feltűnő

mint farkastulajdonság, de igazán érdekessé az teszi, hogy ezt a kedveskedést a kutya csak az embertől várja el: fajtársaival szemben továbbra is „farkas” marad. A jól szocializált, rendszeresen társaságba járó városi kutyák között kialakul a rangsor, amelyen belül létezik „falkavezér” (noha ez a falka ténylegesen nem él folyamatosan együtt) és létezik alárendeltségi viszony, de ez szinte teljesen független a gazdák és kutyák egymáshoz fűződő viszonyától (noha a domináns egyed gazdáját általában a többi is tiszteletben tartja). A „családi kutya” ugyan teljes jogú tagként képes beleilleszkedni az emberi közösségbe, de minden jel szerint tökéletesen „tisztában van” azzal, hogy nem egy fajhoz tartozunk.

ahhoz, hogy az emberi települések hulladékából megtömhessék a hasukat, a másik oldalon megnőtt az életben maradási esélye azoknak az embercsoportoknak, amelyek megtűrték maguk körül a potyalesőket. Mert bármilyen kevésbé rátermetek voltak is farkasnak ezek a leendő kutyák, az emberhez képest igencsak éles érzékszervekkel rendelkeztek, és figyelmeztetésük megóvta a települést a váratlan támadásoktól – nem beszélve arról, hogy eltakarították a fertőzések forrását képező hulladékokat. Mindennek fényében egyáltalán nem tűnik lehetetlennek, hogy a „házfarkasok” jelenlétének pozitív hatása alakította ki a korai emberben az állatok iránti ösztönös vonalmat, mely ma is tet-

Farkasból nem lesz...

A farkas- és a kutyakölyök szocializációja és fejlődése között alapvető különbségek mutatkoznak. A bevésozás időszaka a farkasnál sokkal rövidebb, mint a kutyánál, ezért az ember iránt igazán ragaszkodó csak az anyjától egyhetes kora előtt elválasztott, cumisüvegből felnevelt kölyök lesz. A farkas ismerkedési hajlandósága igen korán alábbhagy, míg a kutya még idős korban is hajlandó új barátságokat kötni. A legtöbb ember által felnevelt farkas nem az emberi fajjal, csupán pótszülőjével szemben mutat kötődést. Attól kezdve, hogy a felnevelt egyed eléri a felnőttkort, kapcsolatuk a falkarangsor rendszeres megerősítését igényli: a kutya infantilizmusból adódó, holtig tartó rajongása itt nem működik. Ahogy a vadon élő farkasnak új falkát alapítva megszűnik a kapcsolata a szüleivel, a mesterségesen felnevelt példány is megszűnik kutyaként viselkedni, amint fajtársak közé kerül. Minden jel arra mutat, hogy tíz- vagy még több ezer év domesztikációs hatásait nem képes helyettesíteni egy cumisüveg...

zaj bizonyult a legalkalmasabbnak. Ám ez továbbra sem jelenti azt, hogy a kutyák egymás közt elsősorban ugatva „beszélgetnének”. E kettősség megtalálható a rangsor kialakításában is. Noha az ember-kutya kapcsolat leegyszerűsített magyarázata szerint az eb falkavezért lát gazdájában, és ezért engedelmeskedik neki, a valódi viszony ennél árnyaltabb. A kutya gazdája iránti ragaszkodásában legalább annyi van a kölyöknek a szülőhöz való kötődéséből, mint a falkavezér iránti alázatból.

Ebünk sokkal többet megenged az embernek, mint bármiféle domináns fajtársnak. Olyanfajta gesztusokat is megtesz irányába és ugyanakkor el is vár tőle, amelyek egyáltalán nem megszokottak a falkatagok mindennapos kapcsolata során. Ellentétben a majmokkal, amelyeknél a csoport legfontosabb összetartóerői közé tartozik a testi kontaktus, a farkasfalka tagjai ritkán érintik meg egymást. Az, hogy a kutya folyamatosan szomjazza a simogatást és vakarászt, sokkal inkább főemlősi,

Az ember domesztikációja

A szimbiózisnak azonban van egy olyan sajátossága, amely fölött nem szabad elsiklani: kölcsönös befolyással van a résztvevő felek fejlődésére. Az, hogy a tisztogatóhal a könnyebb felismerhetőség végett jellegzetes színezetet vesz fel, önmagában nem elég: a vele szimbiózisban élő ragadozóban is ki kell alakulnia az ösztönös képességnek a másik színezete által közvetített üzenet értelmezésére. A kutya jelenlétének kézzelfogható haszna az ember számára ma egyértelműnek tűnik, de a kapcsolat kezdetén alkalmasint semmivel nem volt tudatosabb, mint a fűrészes sügérnek a tisztogatóhal jelzésére adott reakciója. Minden okunk megvan azt feltételezni, hogy az a hosszú koevolúció, amely a farkast ilyen gyökeresen átfőrmálta, az embert sem hagyta érintetlenül.

Miközben a túlzottan félénk vagy túllontul agresszív fajtársakkal szemben előnyhöz jutottak azok a farkasok, amelyek elég „bátrak” és szelídek (elég mulyák?) voltak

ten érhető azon természeti népeknél, akik minden haszonszerzési cél nélkül nevelgetnek vadállat-kölyköket otthonukban, de napjaink megállíthatatlan társállattartási lázában is, mellyel a tradicionális háziállatok hiányát igyekszik kompenzálni az állatok társaságát szomjazó városlakó. Ne feledjük: az állatok zöme csak saját fajával szemben toleráns, idegen fajok dédelgetése, védelme csak az ember sajátja!

Ezt a feltételezést elfogadva könnyen arra a következtetésre juthatunk, hogy a kutyával kötött szövetség adta meg a kulcsot minden későbbi domesztikációs tevékenységünkhöz: az ő hatására lett belőlünk „Homo zoophilus”, állatbarát ember. Ha pedig belegondolunk abba, hogy milyen meghatározó szerepet játszott (és játszik) az állattartás mai kultúránk és életformánk kialakulásában, akkor új értelmet nyer a hopi indiánok ősi legendája, mely szerint a prérifarkas teremtette meg az embert...